

GAZİ TÜRKİYAT
G Ü Z / 2 0 2 3

Atf / Citation

ULUDAĞ, M. (2023). "İngiliz Basınında Atatürk'ün Hastalığı, Ölümü ve Reformları". *Gazi Türkiyat*, 33: 103-130.

Geliş / Submitted

25.03.2023

Kabul / Accepted

25.10.2023

DOI

10.34189/gtd.33.006

İNGİLİZ BASININDA ATATÜRK'ÜN HASTALIĞI, ÖLÜMÜ VE REFORMLARI

The Illness, Death and Reforms of Atatürk in the British Press

Mekki ULUDAĞ*

Öz

Bu çalışmada, Atatürk'ün hastalığı, ölümü ve Türkiye'yi modernleştirmek için yaptığı reformlara ilişkin İngiliz basınında yer alan haber ve makaleler ile anma yazıları değerlendirilmiştir. Çalışmanın amacı, Atatürk'ün hastalığı ile ölümü ve Atatürk'ün Türkiye'yi modernleştirmek için gerçekleştirdiği reformların İngiliz basınına yansımaları ortaya koymaktır. 1938 yılının ilk aylarından itibaren Atatürk'ün ciddi sağlık sorunları yaşadığı tespit edilmiş ve tedavisine başlanmıştır. Aylar süren tedavi süreci İngiliz basını tarafından yakından takip edilmiştir. Tedavi süreci olumsuz sonuçlanmış ve 10 Kasım 1938 tarihinde Atatürk hayatını kaybetmiştir. Atatürk'ün ölümü, cenazesinin Dolmabahçe Sarayında halkın ziyaretine açılması, ardından İstanbul'dan Ankara'ya gönderilmesi ve geçici kabrine konulması süreci İngiliz basınında tüm yönleriyle yer almıştır. İngiliz basınında Atatürk'ün hastalığı ve ölümüne ilişkin haberler, sıklıkla Atatürk'ün Türkiye'yi modernleştirmek için gerçekleştirdiği reformlar eşliğinde verilmiştir. Ayrıca Atatürk'ün Türk-İngiliz ilişkilerini geliştirmek için gösterdiği çabalar İngiliz basınında değerlendirilmiş ve Atatürk'ün çalışmalarının sonucunda iki ülke arasındaki ilişkilerin büyük ölçüde geliştiği vurgulanmıştır. Bu çalışmada doküman ve içerik analizi yöntemi tercih edilmiştir. Ona göre öncelikle konuyla ilgili haber ve yazılar tespit edilmiş, ardından konulara göre tasnif yapılmıştır. Çalışmanın muhtemel bulguları, konuya ilişkin literatüre katkıda bulunulması ve İngiliz basınına Atatürk ile Türkiye hakkındaki tutumunun okuyucunun bilgisine sunulmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, İngiliz Basını, Atatürk'ün Hastalığı, Atatürk'ün Ölümü, Atatürk'ün Reformları

Abstract

In this study, news, articles and obituaries in the British press about Atatürk's illness, death and his reforms to modernize Turkey were evaluated. This study aims to reveal the reflection of Atatürk's illness and death and the reforms carried out by Atatürk to modernize Turkey in the British press. Since the first months of 1938, it was determined that Atatürk had serious health problems and his treatment was started. The British press kept a close eye on the treatment process that spanned several months. The treatment did not yield positive results and Atatürk passed away on November 10, 1938. The British press extensively covered all aspects of Atatürk's illness and his passing, including the public opening of his

* Dr. Öğr. Üyesi, Dicle Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Diyarbakır/TÜRKİYE.
mekki.uludag@dicle.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6557-7917

funeral at Dolmabahçe Palace, his transportation from İstanbul to Ankara, and the placement of his body in a temporary tomb. Atatürk's reforms to modernize Turkey frequently accompanied news about his illness and passing in the British press. In addition, Atatürk's efforts to improve Turkish-British relations were evaluated in the British press, and it was emphasized that the relations between the two countries had greatly improved as a result of Atatürk's efforts. In this study, the document and content analysis method was preferred. Accordingly, news and articles on the subject were determined, and then they were classified according to the subjects. The possible findings of the study are to contribute to the literature on the subject and to present the attitude of the British press about Atatürk and Turkey to the reader.

Keywords: Atatürk, British Press, Atatürk's Illness, Atatürk's Death, Atatürk's Reforms

GİRİŞ

Mustafa Kemal Paşa, 19 Mayıs 1919 tarihinde İstanbul'dan Samsun'a geçerek Anadolu'daki millî harekete liderlik etmeye başlamış ve o tarihten itibaren bütün gücüyle Türkiye'yi işgalden kurtarmak için çalışmıştır. Üç yıldan fazla süren bir dönem boyunca yaşanan büyük çarpışmalar ve yürütülen başarılı diplomatik faaliyetler sonucunda ülke işgallerden tamamen kurtarılmıştır. 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet ilan edilmiş ve aynı tarihte Gazi Mustafa Kemal Paşa, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Böylece Mustafa Kemal Paşa, bir ölüm kalım mücadelesinin sonucunda bir kahraman olarak ortaya çıkmıştır. O tarihten itibaren tüm enerjisini Türkiye'yi modern bir ülke hâline getirmek için sarf eden Mustafa Kemal Paşa, soyadı kanunundan sonra Atatürk soyadını almıştır. Atatürk, yıllar boyunca Türkiye'yi çağdaş medeniyet seviyesine yükseltmek için olağanüstü bir tempoda çalışmış ve bu uğurda büyük başarılar elde etmiştir. Diğer taraftan Atatürk'ün yaşamı boyunca çeşitli hastalıklarla mücadele etmek durumunda kaldığı bilinmektedir. Sıtma, böbrek rahatsızlığı, koroner spazm ve akciğer rahatsızlığı Atatürk'ün bilinen rahatsızlıkları olarak kayıtlara geçmiştir. Atatürk'ün 1937 yılında siroz hastalığına yakalandığı anlaşılmış ve kısa süre içerisinde tedavi edildikten sonra normal hayatına devam etmiştir. 1938 yılının ocak ayında yeniden rahatsızlanan Atatürk, Yalova'ya giderek bir süre orada tedavi görmüş ve iyileşme dönemine girmiştir (Turan 1996: 216). Atatürk'ün yakınında görev yapmış olan bazı kişiler Atatürk'ün oldukça sağlıklı biri olduğunu ileri sürdükleri gibi yine onu yakından tanıyan diğer bazı kimselere göre Atatürk sağlıklı bir yapıya sahip değildi (Aydemir 2011: 513). Atatürk'ü en iyi tanıyan kişilerden biri olan İsmet İnönü'ye göre Atatürk'ün son hastalığı onun ruh hâlinde büyük değişimlere sebep olmuş, daha önce başkaları tarafından söylenenlere pek kulak asmayan ve kendi bildiğini yapan Atatürk, hastalandıktan sonra her söylenenden etkilenir olmuştur (İpekçi 1997: 14). Nihayetinde daha önce geçirdiği rahatsızlıklardan farklı olarak siroz hastalığından kurtulması mümkün olmayacaktı. Hastalığına rağmen yayınladığı bir bildiride halka moral vermeye çalışan Atatürk, halkını iyi ruhlu, neşeli ve mutlu olmaya davet etmiş, millete hayatın zorluklarını gülümseyerek karşılamayı tavsiye etmiştir ("Urged to be joyful" 1938: 7). Atatürk'ün hastalığı Mart 1938'de yeniden nüksetmiş, o tarihe kadar kendi tedavisi için yurt dışından uzman getirilmesine sıcak bakmamış olan Atatürk,

Başbakan Celal Bayar'a hasta olduğunu söyleyerek tedavisi için yurt dışından uzman getirilmesine izin vermiştir (Kocatürk 1999: 384). Atatürk'e karaciğer sirozu teşhisi konmuş, Fransız Doktor Fiessinger, teşhis ve tedavide geç kalındığını belirtmiş, Atatürk'e sıkı bir diyet ve istirahat tavsiyesinde bulunmuştur. Atatürk'ün tedavisine diyet eşliğinde başlanmış, bir süre sonra Atatürk iyileşmeye başlamış ve işinin başına dönmüştür. Bu sırada Atatürk'ün sağlığına ilişkin çok sayıda asılsız haber yapılmış, gerçeklerin halktan gizlendiği, aslında Atatürk'ün felç geçirip yatalak olduğu ve çok az ömrünün kaldığı gibi çok sayıda söylenti yayılmıştır. Mayıs ayında sağlık durumunda iyileşme yaşanan Atatürk, doktorlarının tavsiyelerine uymayarak 19 Mayıs törenlerine katılmak üzere Ankara'ya gitmiştir. Törenlere katılan Atatürk, tebrikleri kabul etmiş, misafirlerini sorunsuz bir şekilde karşılamıştır. Hemen ardından gündemdeki Hatay sorununa ilişkin girişimlerde bulunmak üzere Adana ve Mersin'e giden Atatürk, oralardaki askeri birlikleri denetlemiştir. Böylece Atatürk'ün sağlığının yerinde olduğu izlenimi verilmiş, onun sağlığıyla ilgili haberler bir süre için son bulmuştur (Mango 2000: 500).

Atatürk'ün sıkı bir tempoda çalışması ve doktorların tavsiyelerini tam olarak yerine getirmemesi, sağlığının yeniden bozulmasına sebep olmuştur. Bunun üzerine tedavinin tekrar başlaması için İstanbul'a gitmiş olan Atatürk'ün sağlık durumu ağustos ayında iyice kötüleşmiştir. Hükümet olağanüstü toplanarak Atatürk'ün muhtemel ölümü durumunda onun yerine kimin geçeceğini görüşmüş, görüşmelerde İsmet İnönü ve Fevzi Çakmak isimleri üzerinde durulmuştur ("Ataturk is gravely ill" 1938: 1). Bu gelişmeler üzerine Atatürk'ün sağlık durumu İngiliz basın organları tarafından daha yakından takip edilmeye başlanmış ve hükümetin resmi bildirimlerine yer verilmiştir. Hükümet tarafından Savarona isimli bir yat satın alınarak Atatürk'e hediye edilmiş ve Atatürk'ün tedavisine bir süre için Savarona'da devam edilmiştir. Doktorların tavsiyesi üzerine Dolmabahçe Sarayına yatırılan Atatürk'ün tedavisine orada devam edilmiştir (Sperco 2001: 212). Atatürk, çok istediği hâlde sağlık sorunlarından dolayı 29 Ekim 1938 tarihindeki Cumhuriyetin on beşinci yıl dönümündeki Cumhuriyet Bayramı kutlamalarına, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanı olarak seçildiğinden beri ilk defa katılamamıştır. Bununla birlikte Atatürk, kutlamalar sırasında halka radyo yayını vasıtasıyla hitap etmiş, mesajlarını iletmeyi başarmıştır. Sağlık durumu elvermediği için 1 Kasım 1938 tarihindeki meclis açılışına katılamayan Atatürk'ün mesajı Başbakan Celal Bayar tarafından okunmuştur. 9 Kasım 1938 tarihinde komaya giren ve bir daha bilinci geri gelmemiş olan Atatürk, 10 Kasım 1938 tarihinde sabah saat 09.05'te hayata veda etmiştir.

Bu çalışmada tamamen İngiliz basın organlarındaki haber ve yorumlardan yararlanılarak Atatürk'ün hastalığı, ölümü ve Türkiye'yi modernleştirmek için gerçekleştirdiği reformları ele alınmıştır. Bugüne dek Atatürk'ün ölümünün İngiliz basınındaki yankıları üzerine bazı çalışmalar yapılmıştır. Memet Yetişgin tarafından Atatürk'ün ölümünün *The Times*'taki sunumu etraflı bir şekilde ele alınmıştır (Yetişgin 2006: s.y). Mustafa Sarı, Yetişgin'in çalışmasına benzer bir başlıkta ve fakat farklı

içerikte, Atatürk'ün vefatının *The Times*'taki yankısını ele alan bir çalışma yapmıştır (Sarı 2008: 371-382). Bu çalışmaların, içerik itibariyle konuyu yeterince ele aldıkları düşünüldüğünden ve tekrara düşmekten kaçınmak amacıyla *The Times*, bu çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır. Serkan Yazıcı ve M. Bilal Çelik, Atatürk'ün ölümüne ilişkin yerli ve yabancı basında çıkan haberleri doğruluk-yanlışlık ekseninde ele aldıkları bir çalışma yapmışlardır. Çalışmada yerli basının yanı sıra Avrupa ile Amerika basınındaki haberlerin bir kısmı değerlendirilmiştir (Yazıcı ve Çelik 2012: 105-117). Ayrıca Nurcan Toksoy, Atatürk'ün ölümüyle ilgili Avrupa gazetelerindeki haber ve yorumların yerel basına yansımalarını ele almıştır (Toksoy 2006: 141-186). Adı geçen çalışmalar yapılmış olmasına rağmen bugüne dek İngiliz basın organlarındaki haber ve yazılar üzerinden Atatürk'ün hastalığı ve ölümüne ilişkin bir değerlendirme yapılmadığı tespit edildiğinden bu çalışmanın yapılmasına karar verilmiştir. Bu araştırma, bugüne kadar ki çalışmalardan hem kaynakları hem de kapsamı itibariyle farklılaşmaktadır. Çalışmanın konuyla ilgili literatüre katkı sağlaması, farklı bir perspektif sunması ve konunun ilgililerine dikkat çekici bir okuma imkânı oluşturması hedeflenmiş olup çalışma bu amaçlarla yapılmıştır.

1. İNGİLİZ BASININDA ATATÜRK'ÜN HASTALIĞI

Atatürk'ün sağlığı, 1938 yılının mart ayından itibaren hızla bozulmaya başlamıştır. Atatürk'ün hastalığıyla ilgili uzun süre resmî bir açıklama yapılmadığı gibi gerçek hastalık olan karaciğer sirozu yerine grip, soğuk algınlığı gibi hastalıklara yakalandığı, tedavi edildiği ve kısa sürede işinin başına döneceği şeklinde açıklamalar yapılmıştır (Zürcher 2017: 185). Bu yöndeki haberler İngiliz basınında yer almış ve Atatürk'ün hastalığı yakından takip edilmiştir. Bir habere göre Türk Hükümeti tarafından İstanbul'dan yapılan resmî bir bildiriye Kemal Atatürk'ün grip hastalığına yakalanmış olmakla birlikte kaygı verici bir durumun söz konusu olmadığı belirtilmiştir. Atatürk'ü tedavi eden Fransız bir doktor, ona altı hafta boyunca tam bir dinlenme sürecine geçmesini tavsiye etmiştir ("Ataturk has flu" 1938: 9). Bir başka haberde tanınmış Fransız Doktor Fiessinger'in Türk hükümetinin talebi üzerine Ankara'ya giderek Atatürk'ün tedavi sürecine katıldığı bildirilmiştir ("Turkish president to rest" 1938: 16). Fiessinger, muayeneden sonra Atatürk'e en az üç aylık bir istirahat ile birlikte sıkı bir diyet ve alkolü kesin bırakması yönünde telkinde bulunmuştur. (Ali 1955: 16). Nisan 1938'de Atatürk'ün sağlık durumu yeniden bozulmuş, bunun üzerine Fransız Profesör Fiessinger, Paris'ten Ankara'ya giderek Atatürk'ü bir kez daha muayene etmiştir ("Kemal Ataturk to rest" 1938: 18). Fiessinger'in daha önceki istirahat ve sıkı diyet tavsiyelerini yeterince dikkate almamış olan Atatürk için uzun ve yorucu bir tedavi dönemi başlamıştır.

The Daily Telegraph, Atatürk'ün hastalığının geçmişe dayandığını iddia eden bir makaleye yer vermiştir. Ona göre Kemal Atatürk'ün sağlığı çok defa söylentilere konu olmuş, Millî Mücadele döneminin başlarından itibaren Atatürk sürekli olarak

hastalanmıştır. O dönemdeki hastalığının böbrek rahatsızlığı olduğu belirtilmiş, onun için Avusturya'da bir termalde tedavi görmüştür. Bir şekilde tüm rahatsızlıklarını yenerek 1938 yılına ulaşmış olan Atatürk'ün, sağlığı konusunda göstermesi gereken özeni göstermediği, doktorlarının uyarılarına rağmen alkolü terk etmediği ileri sürülmüştür. Makalenin yazarına göre Atatürk, normal bir yaşantıyı dikkate almayan yaşlı bir Türk'tür. Bütün gece çalışıyor olabileceği gibi gece yarısı saat ikide Ankara konservatuarının oyuncularını çağırıp şafağa kadar müzik dinlemesi de muhtemeldir. Nitekim Alman Doktor Herr Hindemith onun böyle bir gecesine şahitlik etmiştir. Öte yandan Atatürk'ün yorucu geçen bir dönemden sonra yirmi dört saat boyunca uyuduğu da vaki olmuştur. Haberin devamında sıkı bir sigara tiryakisi olduğu, çok sık Türk kahvesi içtiği ve rakıya düşkün olduğu belirtilmiş olan Atatürk'ün, Türklerin Yunanlılara karşı Kurtuluş Savaşı sırasında kazandıkları zaferleri şampanya eşliğinde kutladığı ifade edilmiştir ("Kemal Ataturk's health" 1938: 16). Başbakan Celal Bayar, Atatürk'ün moralini düzeltereği ve sağlığına iyi geleceği düşüncesiyle ona güzel bir yat hediye etmek istemiş, onun bu düşüncesi hükümet tarafından uygun bulunmuş ve Atatürk'ün "bir çocuk oyuncuğunu bekler gibi" beklediği Savarona isimli yat satın alınarak Atatürk'e hediye edilmiştir (Atay, 1980: 580). Dünyanın en büyük ve en lüks buharlı gemilerinden biri olan Savarona yatı, Atatürk'ün resmi hizmetinde kullanılmak üzere Türk hükümeti tarafından satın alınmıştır ("Kemal Ataturk's yacht" 1938: 22). Atatürk'ün tedavisine bir süre için Savarona'da devam edilmiştir.

The Daily Telegraph, okuyucularına Atatürk'ün hastalığına ilişkin haberler sunmaya devam etmiştir. Daha önce bir Fransız Doktor Paris'ten Ankara'ya giderek Atatürk'ü muayene etmiş ve Türk Hükümeti tarafından Atatürk'ün sağlığının yerinde olduğu, endişe edilecek bir durumun olmadığı bildirilmişti. Fakat gazetenin edindiği yeni bilgilere göre Atatürk aniden bir kriz geçirmiş ve bu durum onun doktorlarını alarma geçirmiştir. Haberde bu hastalığın bir önceki rahatsızlıkla ilgili olup olmadığının henüz kesin olmamakla birlikte krizin, önceki hastalığın psikolojik etkisinden dolayı gerçekleşmiş olabileceği iddia edilmiştir ("Turkish president's health" 1938: 16). Fakat hükümet tarafından yapılan açıklamada Atatürk'ün iyileştiği belirtilmiş ve bu resmî bildiri İngiliz basınında yer almıştır. Habere göre Türkiye Cumhurbaşkanı Kemal Atatürk, yakalanmış olduğu hastalıktan kurtularak iyileşmiştir ("Items from abroad" 1938: 11). 1938 Mayısının ortasından itibaren Atatürk'ün hastalığına dair söylentiler yeniden başlamıştır. *The Daily Telegraph*'taki bir haberde Atatürk'ün aylardan beri yakalanmış olduğu hastalıktan dolayı yarı felç bir durumda olduğu, hükümet işlerinden tamamen elini çektiği ileri sürülmüştür ("Ataturk may retire" 1938: 17). Benzer bir haber *Evening Standard*'ta yer almış, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Kemal Atatürk'ün ciddi anlamda hasta olduğuna ilişkin söylentilerin sürekli olarak devam ettiği belirtilmiştir. Haberde Atatürk'ün üç ay önce bir kalp krizi geçirdiği ve yakın zamanda bir kriz daha geçirmiş olduğu iddia edilmiş, söylentilerin Türk hükümeti tarafından reddedilmesine rağmen

dile getirilmeye devam edildiği belirtilmiştir. Haberin devamında söylentilerin gerçek dışı olabileceği, aksi hâlde Atatürk'ün muhtemel bir halefinin çoktan ortaya çıkmış olacağı ifade edilmiştir. Haberin sonunda Atatürk'ten sonra işbaşına gelmesi yüksek olasılık olarak görülen kişinin, Atatürk'ün arkadaşı ve doktoru Tefik Rüştü Aras olduğu iddia edilmiştir ("Ataturk's health" 1938: 6). İngiliz basını, Atatürk'ün hastalığını yakından takip ettiği gibi hastalığa ilişkin bazıları asılsız olan çok sayıda iddiaya yer vermiştir.

Türk Hükümetinden Atatürk'ün hastalığı hakkında resmî açıklamalar yapılmaya devam edilmiş, Türkiye'nin Londra büyükelçiliği vasıtasıyla Atatürk'ün sağlığının mükemmel olduğu ve kendisinin her zamanki gibi devlet işleriyle meşgul olmaya devam ettiği bildirilmiştir ("Kemal Ataturk" 1938: 18). Bir başka haberde Türkiye Cumhurbaşkanı Atatürk'ün şiddetli bir soğuk algınlığına yakalandığı fakat iyileşmek üzere olduğunun İstanbul'dan bildirildiği bilgisine yer verilmiştir ("Kemal Ataturk" 1938: 7). Reuter'ın bir haberine göre Atatürk, hastalığının ciddiyetinin farkına varmış, vasiyetini yazdırmaya karar vermiş, Atatürk Çiftliği'nde imzalamış olduğu bir senetle malvarlığının çoğunu Türk milletine devretmeye karar vermiş, ayrıca bazı binaları, Türkiye'nin tek siyasi partisi olan ve kendisinin nihai lideri olduğu Cumhuriyet Halk Partisi'ne bırakmıştır ("Turkey" 1938: 2). Atatürk, hastalığının ciddiyetinin farkına varmış, durumu olgunlukla karşılayarak vasiyetini yazmıştır.

Daily Herald, Atatürk'ün sağlık durumuna ilişkin yayılan söylentilere yer verdiği haberinde Atatürk'ün birkaç gün boyunca özel yatı Savarona'da ölüm ile yaşam arasında gidip geldiğini ileri sürmüştür. Haberde Atatürk'ün ciddi bir karaciğer rahatsızlığı yaşamakta olduğu ve bir yandan gerçek durumun Türk halkından gizlenirken diğer taraftan Atatürk'ün tedavisi için yoğun çaba sarf edildiği belirtilmiştir. Haberin devamında üçü Avrupalı olan yedi doktorun Atatürk'ün tedavisi ile ilgilendiği, bir süre önce hastalığa ilişkin olarak ciddi bir soğuk algınlığı açıklaması yapıldığı vurgulanmıştır. Atatürk'ün sağlığının resmî bildirimlerdeki açıklamaların aksine ciddi bir şekilde bozulduğu ve hükümetin geçici bir başkan adayı belirlemek amacıyla Ankara'da gizli bir toplantı yaptığının iddia edildiği haberde eski Başbakan İsmet İnönü ile Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak'ın cumhurbaşkanlığı için muhtemel adaylar olarak konuşuldukları ileri sürülmüştür. Haberin sonunda, Saltanatı kaldıran, Yunanlıları yenen, müttefiklere meydan okuyan, Türklere şapka giydiren ve kadınlara giyim özgürlüğü getiren Kemal'in, elli sekiz yaşında olduğu, 1934 yılında Mustafa Kemal olan ismini, Türklerin babası anlamına gelen Atatürk olarak değiştirdiği bilgisi verilmiştir ("Ataturk is gravely ill" 1938: 1). Türk Hükümetinin Atatürk'ün tamamen iyileştiğini belirten resmî bildirisi *The Daily Telegraph*'in haberleri arasında yer almıştır. Ona göre Atatürk 1938 yılının mart ayından beri bazı rahatsızlıklar geçirmiştir. İlk önce soğuk algınlığı ve ardından karaciğer rahatsızlığına maruz kalan Atatürk, Türk ve Fransız doktorlar tarafından tedavi edilmiş ve tamamen iyileşmiştir. Temmuz ayında yeniden hastalanan Atatürk, Viyana, Berlin ve Dresden'den getirilen doktorlar tarafından tedavi edilmiş ve

sağlığına tamamen kavuşmuş olup görevinin başına geçmiştir ("Kemal Atatürk" 1938: 11). İngiliz basınında Atatürk'ün hastalığına ilişkin hem bazı iddialar yer almış hem de Türk Hükümetinin resmî bildirilerine yer verilmiştir.

Eylül başında Ankara'ya gitmiş olan *Daily Herald*'in muhabiri Thomas Henry Wisdom, görüp işittiklerini anlatmıştır. Wisdom, Ankara'ya gittiğini, üst düzey bir hükümet görevlisiyle konuştuğunu, görevlinin kendisine çok şey anlattığını fakat Atatürk'ün hastalığından tek kelime söz etmediğini ileri sürmüştü, ancak kendisinin Atatürk'ün hastalığına ilişkin araştırma yapıp gerekli bilgileri edindiğini iddia etmiştir. Ona göre Atatürk, ağır bir şekilde hasta olduğu hâlde bu gerçek halktan gizlenmiştir. Ona rağmen Atatürk'ün çok ciddi bir karaciğer rahatsızlığı geçirdiğine ilişkin iddialar ciddiye alınmıştır. Yazara göre Türkiye'de asıl sorun, Atatürk'ün yerine kimin geçeceğinin belli olmamasıdır (Wisdom 1938: 10). Atatürk'ün hastalığının halktan gizlendiğine ilişkin bir iddiaya göre Atatürk'ün hastalığından söz eden bir gazeteye üç ay kapatma cezası verilmiştir (Derin 1995: 135). *The Daily Telegraph*'ın bir haberine göre Atatürk'ün sağlığı, onun yakın çevresini endişelendirmeye devam etmiştir. Habere göre Fransız Doktor Fiessinger'in Atatürk'ün tedavisi için acilen çağrıldığı nisan ayından beri Atatürk'ün sağlığına ilişkin ciddi bir durum olduğu anlaşılmış, fakat Ankara, iddiaları düzenli olarak reddetmiştir. Haberin devamında cumhurbaşkanının yokluğunda onun yerine Fevzi Çakmak veya İsmet İnönü'den birinin geçeceğinin konuşulduğu, adı geçen kişilerden birinin iş başına geçmesi durumunda Türk-İngiliz ilişkilerinin olumsuz etkilenmeyeceğinin beklendiği ileri sürülmüştür ("Marshal Fevzi" 1938: 12). Atatürk'ün ağır hasta olduğuna dair haber ve söylentiler yayıldıkça siyasi hesaplar yapılmaya başlanmış, Atatürk sonrası dönem için bazı çevreler bir araya gelerek hazırlıklar içine girmiş, Atatürk sonrası dönemde oluşacak yeni yönetimde kendilerine yer hazırlamaya çalışmışlardır (Bozok ve Bozok, 1985: 137). Bu gerçeklerden hareketle İngiliz basınındaki iddiaların tamamen yersiz olmadıklarını söylemek mümkündür.

Atatürk'ün sağlığının her geçen gün daha fazla bozulması üzerine hükümet, konuya ilişkin düzenli olarak kamuoyunu bilgilendirmeye karar vermiştir. *Nottingham Evening Post*'un haberinde Ankara'dan cumhurbaşkanlığı genel sekreterliği imzasıyla yayınlanan resmî bir bültene göre Atatürk'ün sağlık durumu stabil bir şekilde olup bir süre önce biraz iyileşme gösterdiyse de yeniden ciddi bir hâl almıştır. Haberin devamında Karaciğer sirozuna yakalandığı bilinen Atatürk'ün sağlık durumuna ilişkin Türk halkına uzun süre bilgi verilmediği, ilk defa resmî bir bildiriye Atatürk'ün durumunun ciddiyetinin kabul edilerek bilgilendirme yapıldığı belirtilmiştir ("Kemal Atatürk's illness" 1938: 12). Atatürk'ün sağlık durumuna ilişkin bir başka haberde Atatürk'ün emekliye ayrılacağı ve onun yerine Türkiye'nin Londra büyükelçisi Fethi Okyar'ın geçebileceği ileri sürülmüştür ("Ataturk's successor" 1938: 6). Haberin devamında Fethi Okyar'ın da Atatürk gibi seçkin bir asker ve diplomat olduğu ve Atatürk'ün yerine geçmek için ideal niteliklere sahip olduğu belirtilmiştir ("Bearing to

porte" 1938: 8). *Birmingham Gazette*'nin bir haberinde Fethi Bey'in Atatürk'ün yerine geçme ihtimalinin Londra'da heyecan yarattığı belirtilmiştir. Haberde Fethi Bey'in İngiliz dostu olduğu, oğlunun Cambridge'te ve kızının Oxford'ta okumakta olduğu belirtildikten sonra Fethi Bey'in Londra'da sevilen biri olup çok sayıda arkadaşının bulunduğu ifade edilmiştir. Haberin devamında Fethi Bey'in, Londra'dan ayrılmaya sıcak bakmamakla birlikte Atatürk'ün yerine geçmesinin İngiliz hükümeti tarafından memnuniyetle karşılanacağı belirtilmiştir ("Our London letter" 1938: 6). Bu haberden anlaşıldığına göre Fethi Bey, İngiliz hükümeti ile iyi ilişkiler kurmuş, İngilizlerin güvenini kazanmıştır.

Liverpool Daily Post'un bir haberine göre Atatürk'ün hastalığının ilerlediğine ilişkin Ankara'dan yapılan bilgilendirme tüm Türkiye'de şaşkınlık ve dehşetle karşılanmıştır. Haberde halkın ilk defa Atatürk'ün hastalığı hakkında resmen bilgilendirildiği ve herkesin Atatürk'ün hastalığına çok üzüldüğü belirtilmiştir. Haberde Atatürk'ün hastalığına ilişkin genel bilgi verilmiştir. Ona göre Şubat 1938'de Atatürk, büyük oranda iyileşmiş, 1938'in yaz aylarında kendisi için alınmış olan Savarona yatında bir iyileşme dönemi geçirmiştir. Daha sonra soğuk algınlığına yakalanan Atatürk, Savarona'dan Dolmabahçe Sarayı'na götürülerek tedavi altına alınmıştır. Atatürk, Dolmabahçe'de yatakta tedavi görmüştür. Atatürk'ün sağlık durumunun ciddiyeti üzerine ağustos ayı başlarında bakanlar kurulu olağanüstü toplanarak muhtemel senaryoları görüşmüştür. O zamandan beri Dolmabahçe'de tedavi gören Atatürk, bazen iyileşme emareleri göstermişse de saraydan hiçbir zaman ayrılamamıştır ("Surprise report" 1938: 9). Atatürk 16 Ekim 1938 tarihinde ilk ağır komaya girmiş, o günü acılar içinde ve çoğunlukla bilinci yerinde olmadan geçirmiştir (Çekiç 2013: 509). Atatürk'ün hastalığı her geçen gün ilerleyerek daha kötü bir hâl almıştır.

Atatürk'ün hastalığına ilişkin *Daily Herald*'in bir haberinde bir süre sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun on beşinci yıl dönümünün kutlanacağı, Atatürk'ün hastalığı nedeniyle kutlamalarda yer alamayacağı belirtilmiştir. Haberin devamında Atatürk'ün doktorlarının kendisini Ankara'ya gitmemesi yönünde uyardıkları, Ankara'ya gitmesi durumunda sağlık durumuna ilişkin yaşanabilecek muhtemel olumsuzluklara karşı sorumluluk kabul etmeyeceklerini bildirdikleri ileri sürülmüştür. Habere göre Atatürk, 29 Ekim 1938 tarihindeki Cumhuriyet'in on beşinci yılı kutlama törenlerine radyo yayını vasıtasıyla bağlanarak seslenecekti. Haberde Atatürk'ün kendi yerine gelecek olan kişiye ilişkin bir işaret vermesi veya bir isim telaffuz etmesinin beklendiği iddia edilmiştir ("Ataturk naming heir" 1938: 2). *The Daily Telegraph*, Atatürk'ün hastalığına ilişkin haberinde Atatürk'ün 1918 yılında böbreğinden rahatsızlandığı ve Carlsbad'da tedavi edildiği, son rahatsızlığının geçmişteki rahatsızlığıyla ilişkili olabileceği ileri sürülmüştür. Haberin devamında Atatürk'ün yerine Fevzi Çakmak, Celal Bayar veya Tevfik Rüştü Aras'ın gelebileceği ifade edilmiştir ("Kemal Ataturk's illness" 1938: 16). *Daily Herald*'daki bir haberde Atatürk'ün yerine kimin geçebileceğine ilişkin tahmin yürütülmüştür. Haberde ordunun ve halkın desteğinin eski Başbakan İsmet İnönü'nün arkasında olduğu ve

İnönü'nün İngiliz ve Rus yanlısı bir tutum içinde bulunduğu iddia edilmiştir. Haberin devamında İnönü'nün yaşlı olmasının ve Atatürk'ün onun hakkındaki düşüncelerinin kendisi için olumsuz faktörler olduğu ileri sürülmüştür ("Wrangling already" 1938: 1).

18 Ekim 1938 tarihinde yapılmış olan resmî açıklamada Atatürk'ün bir gün öncesine göre daha iyi bir gece geçirdiği fakat yatakta tedavisine devam edildiği belirtilmiştir ("A better night" 1938: 1). Bir süre sonra Atatürk'ün hastalığının aniden ciddi bir hal alması üzerine Başbakan Celal Bayar ve bakanlar kurulu üyeleri Dolmabahçe Sarayı'na giderek Atatürk'ün durumu ile yakından alakadar olmuşlardır ("Cabinet at palace" 1938: 1). *The Daily Telegraph*'ta yer verilen 20 Ekim 1938 tarihli resmî bildiride Atatürk'ün sağlık durumunun birkaç gün öncesine göre daha stabil olduğu, hatta kısmi bir iyileşmeden bahsedilebileceği, bununla birlikte korkulan sonun her an yaşanabileceği bildirilmiştir. Haberin devamında Atatürk'ün yerine gelmesi muhtemel kişiler olarak İsmet İnönü, Fevzi Çakmak ve Fethi Okyar'ın isimleri üzerinde durulduğu, Çakmak ile Okyar'ın Atatürk'ten sonra cumhurbaşkanı olmaya pek sıcak bakmadıkları belirtilmiştir. Haberde ayrıca Dolmabahçe Sarayının etrafının çok sayıda güvenlik görevlisi tarafından sıkı bir şekilde kontrol altında tutulduğu vurgulanmış, ibadet merkezlerinde Atatürk'ün sağlığına kavuşması için dua edildiği ifade edilmiştir ("End feared" 1938: 17). İngiliz basını, Atatürk'ün hastalığını yakından takip ettiği gibi onun ölümü durumunda yerine gelmesi muhtemel kişiler hakkında sıklıkla tahminlerde bulunmuştur.

Daily Herald'in İstanbul muhabirinin bildirdiğine göre Atatürk, 22 Ekim 1938 tarihinde sabah erken vakitte uyanmış, bilinci açık bir şekilde önce limonata istemiş, ardından günün gazetelerinin kendisine verilmesini emretmiş ve yanındakilere kararlı bir ses tonuyla "iyileşeceğim" demiştir. Sonra Başbakan Celal Bayar'ı yanına çağıran Atatürk, ona "öleceğimi mi sandın" diye sormuş, "fakat ben ölmedim, yaşayacağım" demiştir. Atatürk, bu konuşmadan sonra Başbakan Celal Bayar ile bakanların Ankara'ya giderek işlerinin başına dönmelerini istemiştir ("Kemal says" 1938: 1). Bunun üzerine tüm bakanlar Ankara'ya gitmek üzere İstanbul'dan ayrılırken Başbakan Celal Bayar'ın bir süre daha İstanbul'da kalacağı belirtilmiştir ("Ataturk better" 1938: 23). *Daily Herald* muhabirinin bir diğer haberine göre Atatürk, hastalanıp yatakta tedavi edildiğinden beri ilk defa 26 Ekim 1938 tarihinde oturabilecek derecede iyileşmiş ve uşağıyla baş başa kalmasına doktorlar tarafından müsaade edilmiştir. Günlerden beri doktorların tıraş olmasına izin vermedikleri Atatürk'ün, uşağından ilk isteği derhâl bir tıraş takımının getirilmesi olmuştur ("Ataturk sits up" 1938: 2). Atatürk'ün sağlığına ilişkin diğer bir habere göre ("Attending celebrations" 1938: 10) her ne kadar sağlık durumunda iyileşme görülmüşse de Atatürk'ün, 29 Ekim 1938 tarihindeki cumhuriyetin on beşinci yılı kutlamalarına katılması mümkün görünmemektedir. Haberin devamında Atatürk'ün yerine TBMM başkanı Abdülhalik Renda'nın protokolde tebrikleri kabul edeceği belirtilmiştir.

Daily Mail'in 29 Ekim 1938 tarihindeki sayısında cumhuriyet kutlamalarına yer verilmiştir. Ona göre sabah saatlerinde Türk savaş gemileri, İstanbul ve Çanakkale boğazlarında ve İzmir körfezinde cumhuriyetin on beşinci yılı kutlamalarını selamlamak amacıyla atış yapmışlardır. Habere göre kutlamalar üç gün üç gece boyunca devam edecek, fakat resmî ziyafetler ile yıllardan beri süregelen ve Cumhuriyet Bayramı kutlamalarının önemli bir figürü hâline dönüşen açık alanlardaki dans partileri, Atatürk'ün hastalığından dolayı yapılmayacaktı ("Turkish republic" 1938: 5). Atatürk, hastalığı nedeniyle cumhuriyetin on beşinci yılı kutlamalarına katılmadığı gibi meclisin yeni yıl açılışında da yer alamamıştır. Bu nedenle Atatürk'ün mesajı TBMM'de Başbakan Celal Bayar tarafından okunmuştur. Atatürk, mesajında Türkiye'nin bütün ülkelerle samimi dostluk ilişkileri içinde olduğunu, gerçekçi ve dostça bir politika takip ettiğini ve barış ile güvenlik prensiplerine derinden bağlı olduğunu belirtmiştir ("Kemal Ataturk's message" 1938: 8). Atatürk, mesajının devamında Türkiye'nin kara ve deniz kuvvetlerini büyük oranda takviye etmeyi planladığını ifade etmiştir. Bu amaçla İngiltere'den üç destroyer ile dört denizaltı siparişi verilmiş, İngiltere'nin Türkiye'ye vereceği on altı milyon pound kredinin sağlanmasından sonra ordunun takviyesine devam edileceği belirtilmiştir ("Turkey's plan" 1938: 5). *Leicester Mercury*'nin konuya ilişkin haberinde Türkiye'nin Almanya'dan sipariş verdiği iki denizaltı aracının yakında Türkiye'ye teslim edileceği, birkaç ay sonra Almanya tarafından iki denizaltının daha teslim edileceği ileri sürülmüştür ("Big program" 1938: 5). Atatürk, mesajında barış vurgusu yaptığı gibi Türkiye'nin gücüne de işaret etmiştir.

9 Kasım 1938 tarihli resmî bir bültende Atatürk'ün durumuna ilişkin bilgilendirme yapılmıştır. Bültende Atatürk'ün bir süreden beri iyileşme seyrinde olan sağlık durumunun aniden bozulduğu, sekiz kişiden oluşan bir sağlık ekibinin, Atatürk'ün tedavisiyle ilgilendiği belirtilmiştir ("Kemal Ataturk worse" 1938: 11). *Evening Standard*, Atatürk'ün iyileşmesine yönelik çok az bir umut bulunduğunu, sağlık durumunun ciddiyetini koruduğunu belirtmiş, Başbakan Celal Bayar'ın Ankara'dan İstanbul'a geçerek Atatürk'ün yanına gittiğini duyurmuştur ("Little hope" 1938: 2). Atatürk'ün son günlerine ilişkin bir habere göre ("Turkey looks" 1938: 2) Atatürk, hastalığının son evresinde haftalar boyunca sadece çorba ve meyve ile beslenmiş, son günlerinde oldukça hâlsiz ve güçsüz düştüğü için çevresindekilerle işaret yoluyla iletişim sağlamış, son anlarına dek gündemden haberdar olmak için çabalamıştır.

2. ATATÜRK'ÜN ÖLÜMÜNÜN İNGİLİZ BASININA YANSIMASI

10 Kasım 1938 tarihli İngiliz gazetelerinin neredeyse tamamı Atatürk'ün ölüm haberine yer vermişlerdir ("Ataturk will lead Turkey" 1938: 4). Gazetelerin çoğunda Atatürk'ün ölüm haberi büyük puntolarla ("Kemal Ataturk" 1938: 10), genellikle Atatürk'ün Türkiye'de yaptığı modernleşme ve batılılaşma çalışmalarına vurgu yapılarak verilmiştir ("The maker of modern Turkey" 1938: 16). Bazı gazeteler ayrıca

Atatürk'ün kariyerine ("The career of Kemal" 1938: 6) yer verdikleri bir de anma haberi yapmışlardır ("Ataturk-creator" 1938: 16). *Leicester Mercury*, modern Türkiye'nin kurucusu ve Türkiye'yi özgürleştiren kişi olarak tanımladığı Atatürk'ün, İstanbul boğazındaki muhteşem Dolmabahçe Sarayında hayatını kaybettiğini okurlarına bildirmiştir. Gazetenin haberinde, Başbakan Celal Bayar başta olmak üzere Atatürk'ün yakın dostlarının Dolmabahçe'de oldukları belirtilmiştir ("Kemal Ataturk the creator" 1938: 7). Atatürk'ün ölüm haberi İngiltere'nin Ankara'daki Büyükelçisi Percy Loraine tarafından aynı gün içinde İngiliz hükümetine bildirilmiştir (Şimşir, 2006: 518). *Evening Despatch*, Türkiye'den yapılan resmî açıklamaya yer verdiği haberinde ("Kemal Ataturk is dead" 1938: 1), Atatürk'ün sağlık durumunun iyiye giderken aniden kötüleştiğini, kısa bir koma hâlinin sürdüğünü ve ardından Atatürk'ün hayata veda ettiğini belirtmiştir. Gazetenin haberine göre yapılan resmî açıklamada anayasa gereği Atatürk'ün yerine meclis başkanı vekâlet etmiş, yeni cumhurbaşkanının seçilmesi için meclis olağanüstü toplantıya çağırılmıştır. Habere göre Cumhuriyet Halk Partisi yönetimi arasında, cumhurbaşkanlığı için tek bir adayın gösterilmesi konusunda uzlaşmaya varılmıştır. Muhtemel cumhurbaşkanı adaylarına yer veren gazete, ilk sırada İsmet İnönü'nün olduğunu belirtmiştir. Gazetenin haberine göre İnönü, asker, devlet adamı, diplomat ve aynı zamanda Atatürk'ün otuz yıldan beri arkadaşısıdır. Gazeteye göre diğer muhtemel cumhurbaşkanı adayları Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Başbakan Celal Bayar ve Mareşal Fevzi Çakmak olup bu kişiler arasından seçilme olasılığı en yüksek olan kişi İnönü'dür.

Evening Standard'ın Atatürk'ün ölümüne ilişkin haberinde Atatürk'ün hastalığı sırasında evlat edindiği kızları Afet İnan ve Sabiha Gökçen ile sekiz kişilik bir doktor ekibinin Atatürk'e nezaret ettikleri belirtilmiş, Atatürk'ün 10 Kasım 1938 tarihinde sabah saat 09: 05'te öldüğü bildirilmiştir. Haberin devamında Dolmabahçe Sarayının önündeki bayrağın Atatürk'ün hatrasına saygı amacıyla yarıya indirildiğini gören çok sayıda kişinin sarayın etrafında toplanarak sessiz bir şekilde yas tuttıkları ifade edilmiştir ("Kemal Ataturk dies" 1938: 1). Atatürk'ün ölümü sırasında kız kardeşi Makbule Atadan da hazır bulunmuştur (Mango 2000: 503). Michael Foot imzalı bir haberde Atatürk'ün yönetimi hakkında bazı eleştiriler yapılmıştır. Foot, Atatürk'ün Türkiye'yi sıkıyönetim ile yönettiğini, Atatürk'ün asker kökenli biri olduğunu, onun döneminde anayasal yönetime hiç müsaade edilmediğini iddia etmiştir. Yazar, Atatürk'ün kültürlü bir asker olduğunu, ancak sert bir yönetim şeklini tercih ettiğini, Türkiye'yi batının hegemonyasına girmekten kurtarmakla birlikte batı medeniyetini Türkiye'de zorla yerleştirmek için mücadele ettiğini ileri sürmüştür (Foot 1938: 7), makalesinin devamında Atatürk'ün devrimlerine yer vermiştir.

The Daily Telegraph, Atatürk'ün ölüm haberini kısa bir biyografisi eşliğinde sunmuş, ayrıca Atatürk'ün Balkan barışı için çok çaba sarf ettiğine ve İngiltere ile Türkiye arasında dostluk ilişkisinin kurulmasını başardığına vurgu yapmıştır ("How Kemal Ataturk" 1938: 21). *Daily Mail*, Atatürk'ün cenazesinin birkaç gün içinde bir anıt mezara konulacağını, ayrıca TBMM'de bir grup milletvekili tarafından Ankara'nın

adının Atatürk olarak değiştirilmesinin teklif edildiğini ve teklifin vekillerden büyük destek gördüğünü belirtmiştir. Haberin devamında dünyanın hemen bütün ülkelerinden taziye mesajlarının gönderildiği bilgisine yer verilmiştir ("Turkey's new president" 1938: 18). *Birmingham Gazette*, Atatürk öldüğü hâlde ondan sonraki dönemde Türkiye'nin yine onun ilkelerine göre yönetileceğine, Cumhuriyet Halk Partisinin bu konuda bir uzlaşa içinde olduğuna ve Atatürk'ün yerine bir kişinin aday olarak gösterilmesine karar verildiğine ilişkin bir habere yer vermiştir ("Ataturk will lead" 1938: 4). *Daily Mail*'in bir haberine göre Atatürk'ün cenaze töreninde Britanya kralını, Çanakkale Savaşında İngiliz birliklerinin komutanı olan Mareşal Lord Birdwood temsil edecekti ("Tribute to Ataturk" 1938: 8). Bir başka habere göre ("Turkey mourns" 1938: 7) Atatürk'ün cenazesinin birkaç gün içinde İstanbul'dan Ankara'ya götürülmesine ve Atatürk'ün anısına Ankara'da bir anıt mezarın inşa edilmesine karar verilmişti.

The Guardian, tüm dünyada Atatürk'ün anısına saygı duyulduğunu ve çok sayıda devlet adamının Atatürk'ün cenaze törenine katılacağını belirtmiştir. Habere göre İngiltere kralı bir taziye mesajı yayınlamış, ayrıca kralın törende temsil edilmesi kararlaştırılmıştır. Haberin devamında Sovyet Başbakan Vyacheslav Molotov, Fransa Cumhurbaşkanı Albert Lebrun, Almanya Cumhurbaşkanı Adolf Hitler, Avustralya Başbakanı Joseph Lyons, Yunanistan Başbakanı Ioannis Metaxas ve İran Şahı Rıza Pehlevi'nin taziye mesajı yayınladıkları belirtilmiştir. Haberde ayrıca İran Şahı Rıza Pehlevi'nin emriyle Atatürk'ün anısına İran'da bayrakların yarıya indirildiği, Bombay'daki Müslüman halka ait işyerlerinin Atatürk'ün anısına saygı amacıyla kapalı tutulduğu vurgulanmıştır. Haberin sonunda, Sovyet gazetelerinin Atatürk'ün ölümüne geniş yer verdikleri, Atatürk'ün anti-Alman politikasına karşılık Sovyet dostu bir siyaset takip ettiğinin Sovyet gazetelerinde özellikle vurgulandığı belirtilmiştir ("World tributes to Ataturk" 1938: 15). Ayrıca *Daily Herald*'in bir haberinde ("British tribute" 1938: 2) Atatürk'ün anısına saygı amacıyla İngiliz başkanlık sarayının bayrağının yarıya indirildiği belirtilmiştir.

Atatürk'ün vücutu, ölümünden iki gün sonra mumyalanmış ve Ankara'ya gönderilmek üzere Dolmabahçe Sarayında bekletilmiştir ("Turkey's foreign policy" 1938: 7). *The Daily Telegraph*'ın haberine göre halkın birkaç gün boyunca saraya giderek Atatürk'ün hatırasına saygı törenine katılmasına izin verilmiş, ayrıca on bin kişiden fazla bir öğrenci topluluğu bir araya gelerek Atatürk'ü anma gösterisinde bulunmuştur. Gençler, Atatürk'ün prensiplerine bağlı kalacaklarına ve onun izinden ayrılmayacaklarına dair yemin etmişlerdir. Haberin devamında Atatürk'ün cenazesinin Ankara'ya götürüleceğinin açıklanmasından sonra Ankara'daki tüm otellerin dolduğu, Ankara'da büyük bir kalabalığın cenaze merasimi için toplanacağını tahmin edildiği, Atatürk'ün ölümünden beri Ankara'daki eğlence mekânlarının kapalı tutulduğu belirtilmiştir ("10.000 students" 1938: 12). Diğer bir habere göre ("1.000 knocked" 1938: 1) Atatürk'ün tabutunun Dolmabahçe Sarayında halkın ziyaretine açılması üzerine on binlerce kişi Dolmabahçe'ye akın etmiştir.

Ziyaret sırasında bir ara büyük bir izdiham yaşanmış, çıkan kargaşada on bir kişi hayatını kaybederken yaklaşık bin kişi yaralanmıştır. 17 Kasım 1938 tarihine kadar Atatürk'ün tabutunun önünden geçmek amacıyla üç yüz binden fazla kişi Dolmabahçe Sarayını ziyaret etmiştir.

Daily Herald'in haberine göre Avrupa'nın her tarafından ve Orta Doğu'dan prensler, başbakanlar ve generaller Atatürk'ün cenaze merasimine katılmak üzere Ankara'ya akın etmişlerdir ("Princes go" 1938: 2). TBMM'de yapılan oylama sonucunda Atatürk'ün cenaze merasimleri için harcanmak amacıyla beş yüz bin liralık bir bütçe ayrılmasına karar verilmiştir ("Ataturk's funeral" 1938: 8). *Daily Herald*'in haberine göre TBMM tarafından Türkiye'nin her ilinin bir köyüne Atatürk ismi verilmesine ve her ilde Atatürk isimli bir ilkokul açılmasına karar verilmiş, ayrıca tüm okul kitaplarının Atatürk'ün Gençliğe Hitabesiyle başlaması kararlaştırılmıştır ("Ataturk lives" 1938: 2). *Nottingham Evening Post*'un haberine göre Atatürk'ün kız kardeşi Makbule Hanımın isteği üzerine Dolmabahçe Sarayında Atatürk'ün cenaze namazı kılınmıştır ("Last journey" 1938: 7). Atatürk'ün cenazesi, üç gün boyunca Dolmabahçe'de yüzbinlerce kişi tarafından ziyaret edilmiş, ardından Atatürk son yolculuğuna çıkarılmıştır. Dolmabahçe'den alınan Atatürk'ün cenazesi önce Yavuz Zırhlısıyla İzmit'e gönderilmiş, oradan Cumhurbaşkanlığı Treniyle Ankara'ya uğurlanmıştır ("His last journey" 1938: 1). *Midlan Daily Telegraph*'taki bir habere göre ("Impressive scenes" 1938: 12) TBMM'de görüşülmek üzere hazırlanan bazı yasa tasarılarında Atatürk'ün fotoğrafının sonsuza dek Türk lirası ve posta pullarının üzerinde kalması teklif edilecek, Atatürk'ün meclisteki koltuğu sürekli olarak boş tutulacak ve meclis yoklamalarında adı okunduğunda meclis başkanı tarafından *burada* diye cevap verilecekti.

Atatürk'ün cenazesinin Ankara'ya ulaştırılması sırasında yaşananlar İngiliz basınında genişçe yer almıştır. *Leicester Mercury*'ye göre Atatürk'ün cenazesinin Ankara'ya ulaşması, şehrin binlerce yıllık tarihindeki en dokunaklı anlardan birinin yaşanmasına sebep olmuş, Ankara'da hiçbir sultan için yapılmamış büyüklükte bir cenaze merasimi Atatürk için düzenlenmişti. Atatürk'ün cenazesi ilk olarak TBMM'ye götürülmüş, orada bir tören düzenlendikten sonra cenaze Etnografya Müzesine geçici olarak yerleştirilmişti. Cenaze aracının hemen arkasında Atatürk'ün kardeşi Makbule Hanım ve onun biraz gerisinde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile diğer devlet adamları ve askerî erkân yürümüşlerdi ("Ataturk given" 1938: 6). Atatürk'ün anısına özel bir Anıtkabir inşa edilinceye dek cenazenin Etnografya Müzesinde tutulmasına karar verilmişti ("Poignant scenes" 1938: 7). 21 Kasım 1938 günü tüm Türkiye'de yas ilan edilmiş, ülkenin her tarafında insanlar Atatürk'ün yasını tutmuşlardı. Atatürk'ün cenaze merasimi sırasında Ankara'daki tüm kamu binalarının bayrakları yarıya indirilmiş, Atatürk'ün cenazesinin geçeceği güzergâhlar üzerinde on binlerce kişi toplanarak Atatürk'e son defa veda etmiş ("Intense sorrow" 1938: 1), ayrıca cenaze merasimine otuz dört ülkenin temsilcisi katılmıştı ("34 states" 1938: 18). Bilhassa cenaze merasimine katılan kadınların içtenlikle ağladıkları ve Atatürk'ün ölümünden

dolayı büyük üzüntü duyduklarının görüldüğü belirtilmiştir (“Women’s” 1938: 1). Atatürk’ün cenaze merasiminin sonunda üç dakikalık saygı duruşunda bulunulmuş (Uzun, 2009: 531-553), törende bulunanlar için tarifi imkânsız bir vedalaşma yaşanmıştı.

Anıtkabir olarak bilinen Atatürk’ün anıt mezarının yapımına 1944 yılında başlanmış, anıtın tamamlanması 1953 yılında mümkün olmuştur. 10 Kasım 1953 tarihinde, Atatürk’ün on beşinci ölüm yıldönümünde Atatürk’ün cenazesi Etnografya Müzesinden alınarak Anıtkabir’e yerleştirilmiştir. Cenazenin Ankara caddelerinde taşınması sırasında halktan on binlerce kişi Atatürk’ün son yolculuğuna eşlik etmiş, (“Ataturk moved” 1953: 7) Türkiye’nin bütün illerinden toprak getirilerek Atatürk’ün mezarına bırakılmıştır.

3. İNGİLİZ BASININDA MODERN TÜRKİYE’NİN KURUCUSU ATATÜRK’ÜN REFORMLARI

Evening Chronicle’ın konuyla ilgili haberinde Atatürk’ün Çanakkale Muharebelerindeki ve Millî Mücadele dönemindeki başarıları kısaca belirtilmiş, Atatürk’ün Türkiye’de çok sayıda modernleşme ve batılılaşma yönünde yenilikler yaptığı, birçok reformu hayata geçirdiği vurgulanmıştır. Haberde Türkiye’de 1923 yılında cumhuriyetin ilan edildiği ifade edilmiştir (“President of Turkey” 1938: 1). *Leicester Mercury*, Atatürk’ün kariyerine ilişkin ilk sayfasında büyük puntolu başlıklarla geniş içerikli bir haber sunmuştur. Haberde Atatürk’ün Birinci Dünya Savaşı’ndan beri başarılı çalışmalar yaptığı, Çanakkale cephesinde müttefiklere karşı başarıyla mücadele ettiği belirtilmiştir. Haberin devamında Atatürk’ün Ankara merkezli olarak başlattığı ulusal kurtuluş hareketinin büyük bir başarı elde ettiği, Yunan ordusunun Atatürk komutasındaki birlikler tarafından hezimete uğratıldığı ifade edilmiştir. Ayrıca modern Türkiye’nin kurucusunun Atatürk olduğu belirtilen haberde, Atatürk’ün politikaları sonucunda İngiltere’de 1922 yılında Lloyd George hükümetinin düştüğü vurgulanmıştır (“Kemal creator” 1938: 1). *The Observer*, Atatürk’ün kadınlarla ilgili reformlarına vurgu yapmış (“Kemal Ataturk’s regime” 1938: 21), onun devrimleri sayesinde kadınların toplum arasında, mecliste, kutlamalarda ve her yerde bulduklarını, erkeklerle eşit haklara sahip olduklarını belirtmiştir.

Leicester Mercury, modern Türkiye’nin kurucusu ve Türkiye’yi özgürleştiren kişi olarak tanımladığı Atatürk’ün, Türkiye’yi fakirlikten ve cahillikten kurtararak Avrupa seviyesinde bir devlet hâline getirdiğini, bunun sonucunda Atatürk’ün tüm dünyanın saygısını kazandığını vurgulamıştır. Atatürk’ün devrimlerine yer verilen haberde, soyadı kanunu, alfabe değişikliği, kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesi, şapka kanunu, giyim kuşam, batılılaşma ve inanç özgürlüğünün Atatürk’ün başarılı devrimlerinden bazıları olduğuna vurgu yapılmıştır (“Kemal Ataturk, the creator”

1938: 7). *Citizen*, Atatürk'ün ölümünü okurlarına duyurduğu haberinde Atatürk'ün reformlarına vurgu yapmış, bilhassa Atatürk'ün alfabe devrimine geniş yer vermiştir. Habere göre Atatürk'ten önce Türkiye'de okuma yazma oranı yüzde onun altında iken Atatürk'ün yapmış olduğu harf devrimi sayesinde okuma yazma oranı hızla artmıştır ("Astonishing reforms" 1938: 6). *Evening Sentinel*, ilk sayfasında "En büyük Türk, Kemal'in ölümü" başlığıyla verdiği haberinde ("Death of Kemal" 1938: 1), Atatürk'ün Türkiye'yi özgürleştirdiğini, okuma yazma bilmeyen fakir bir ülkeyi dönüştürerek modern bir devlet yarattığını, dış politikasında İngiltere'nin yakın dostluğuna önem verdiğini, Atatürk'ün devrimleri sayesinde Türkiye'nin saygın bir ülke hâline geldiğini belirtmiştir.

Evening Despatch, Atatürk'ün ölümünü duyurduğu haberinde onun kadın haklarıyla ilgili yaptığı reformlara vurgu yapmıştır. Habere göre Atatürk, kadınları esaretten kurtarmış ve bir doğu ülkesinde eski geleneklere cesurca meydan okuyarak ülkesini büyük bir başarıyla modernleştirmiş olan en önemli liderlerden biridir. Haberin devamında Atatürk'ün, birçok reformun yanı sıra kadınlara yönelik devrim niteliğinde yenilikler yaptığı, kadınların köle muamelesi gördüğü harem türü yapıları ortadan kaldırdığı, peçeyi yasakladığı ve büyük oranda kadınları özgürleştirdiği, Atatürk devrimleri sayesinde Türkiye'nin her tarafında kadınların görünür olmaya başladıklarına vurgu yapılmıştır ("Ataturk, the man" 1938: 11). Atatürk'ün ölüm haberini kadınlarla ilgili yaptığı reformları öne çıkararak veren bir diğer İngiliz gazetesi *The Gloucestershire Echo* olmuştur. Gazetenin haberinde birkaç yıl öncesine kadar neredeyse tamamen esaret hayatı yaşayan Türkiye'deki kadınların, Atatürk devrimleri sayesinde milletvekili olmak dâhil her türlü mevkide yer aldıklarına vurgu yapılmıştır ("Death of Turkey's" 1938: 1). Atatürk'ün ölüm haberinin, Atatürk reformlarıyla beraber verildiği bir diğer gazete *Daily Mail* olmuştur. Gazetenin haberinde ("Country's emancipation" 1938: 1) Atatürk'ün cumhuriyetin ilanından beri geçen on beş yıllık süre içinde Türkiye'yi büyük bir dönüşümden geçirdiği, İsviçre'den medeni kanunu, İtalya'dan ceza kanunu ve Almanya'dan ticaret kanununun örnek alınarak bütün adalet sisteminin yenilendiği vurgulanmıştır.

Nottingham Evening Post'un Atatürk'ün ölümüne ilişkin haberinde Atatürk'ün eğitim reformuna vurgu yapılmıştır. Haberde Atatürk tarafından Latin alfabesinin uygulamaya geçirildiği, Türkiye'nin her tarafında abece okullarının açıldığı ve on altı ile kırk beş yaş aralığındaki herkesin bu okullara devam ederek okuma yazma öğrenmelerinin zorunlu kılındığı belirtilmiş, Atatürk'ün eğitim reformunun en kararlı reformlarından biri olduğu vurgulanmıştır ("Father of his people" 1938: 5). *Western Morning News*, Atatürk'ün modernleşme faaliyetlerine genişçe yer verilen bir haberi yayınlamıştır. Haberde on beş yıl gibi tarihte kısa sayılacak bir süre içerisinde Atatürk'ün reformlarının büyük oranda başarıya ulaştıkları, cumhuriyetin on beşinci yılı kutlamalarının büyük bir coşku içinde yapıldığı ve değişimlerin liderin şahsına bağlı olmadığının açık bir hakikat olduğuna vurgu yapılmıştır. Atatürk'ün, *Avrupa'nın Hasta Adamı*'ndan yeni bir Türkiye yaratmayı başardığının ifade edildiği haberde,

Atatürk liderliğindeki yeni Türkiye'nin modern ve gelişmiş bir devlet olma yolunda önemli aşamaları geride bıraktığı vurgulanmıştır. Haberin devamında Atatürk'ün diplomasi alanında da büyük başarılar elde ettiği, tüm komşu ülkelerle iyi ilişkiler geliştirdiği ve Türkiye'nin, Atatürk'ün belirlediği barışçıl çizgiden ayrılmasının beklenmediği belirtilmiştir (Knop 1938: 8). *The Guardian*, Atatürk için yayınladığı anma yazısında ("The career of Kemal" 1938: 6) Atatürk'ün yönetim sistemiyle ilgili reformlarına geniş yer vermiştir. Haberde Atatürk'ün bin yıllık bir hanedanın saltanatına son verdiği, hilafeti kaldırdığı ve cumhuriyet rejimini inşa ettiği vurgulanmış, başka hiçbir ülkenin on beş yıl gibi kısa bir süre içerisinde bu denli büyük reformları hayata geçirmeyi başaramadığı belirtilmiştir.

SONUÇ

Atatürk, küçük yaşlardan itibaren bazı sağlık sorunları yaşamışsa da 1938 yılına dek yaşadığı sorunlar, görevini uzun süre yapmasına engel olacak nitelikte rahatsızlıklar olmamıştır. 1938 yılında kesin olarak teşhis edilmiş olan siroz hastalığı önce Atatürk'ün uzun süre yatakta tedavi görmesi ve dolayısıyla görevinin başında bulunamamasına ve nihayet ölümüne sebep olmuştur. Atatürk'ün hastalığı İngiliz basını tarafından yakından takip edilmiştir. İngiliz basın organları, Atatürk'ün hastalığına ilişkin haberlerinde elde ettikleri tüm bilgilere yer vermiş, çeşitli iddialar ileri sürmüşlerdir. Atatürk'ün uzun süreden beri hasta olduğunu, gerçeklerin hükümet tarafından halktan saklandığını ve Atatürk'ün aslında görevini yapamayacak derecede rahatsız olduğunu ileri süren bazı İngiliz basın organları, Atatürk'ün kısa süre içinde öleceğini ileri sürerek ondan sonrasına yönelik tahminlerde bulunmuşlardır. Dikkat çeken husus, neredeyse tüm İngiliz basın organlarında Atatürk sonrası Türkiye hakkındaki tahminlerde Türk-İngiliz ilişkilerinin büyük oranda Atatürk'ün gayretleri sonucunda iyi bir noktaya geldiği, bunun çok önemli olduğu ve Türkiye'de Atatürk'ün yerine geçecek kişinin bu anlamda önem taşıdığı vurgulanmıştır. İngiliz basını, Atatürk'ün hastalığına ilişkin haberlerinde Atatürk'ün ölümü hâlinde onun yerine geçebilmesi muhtemel kişiler hakkında tahminler yürütmüş ve o kişilerin iş başına geçmesi durumunda Türk-İngiliz ilişkilerinin durumuna dikkat çekmiştir. Muhtemel adaylar olarak İsmet İnönü, Fevzi Çakmak, Tefik Rüştü Aras ve Fethi Okyar gösterilmiş, bu kişiler arasında Türk-İngiliz ilişkileri için en iyi adayın Fethi Okyar olduğu, uzun süreden beri İngiltere'de bulunduğu, İngilizler tarafından sevilen bir kişi olduğu belirtilmiştir. İngiliz basınına göre Atatürk'ten sonra Türk-İngiliz ilişkilerinin bozulmaması, yine iyi bir seviyede devam etmesi gerekir. Nitekim Cumhuriyet Halk Partisi tarafından yapılan açıklamada Atatürk'ün ölümü hâlinde dış politikada onun belirlediği istikametini takip edileceği belirtilmiş, bu açıklama İngiliz basınında geniş yer bulmuş ve memnuniyetle karşılanmıştır.

İngiliz basınında Atatürk'ün hastalığı ve ölümüne ilişkin haberlerde dikkat çeken bazı hususlar bulunmaktadır. Öncelikle neredeyse tüm haberlerde Atatürk'ün Çanakkale Muharebelerindeki başarılarına sıkça vurgu yapılmış olup bu durumun Çanakkale Muharebelerindeki İngiliz yenilgisinin unutulmadığının açık bir göstergesi olduğu söylenebilir. Yine haberlerde sıklıkla vurgulanan bir diğer husus, Atatürk'ün Türk-İngiliz ilişkilerinin gelişmesi için gösterdiği çabalar ve bu çabaların sonuç verdiği, iki ülke arasındaki ilişkilerin oldukça iyi bir noktada bulunduğu konusu olmuştur. İngiliz basını, Türk-İngiliz ilişkilerinin Atatürk döneminde geldiği seviyede devam etmesi gerektiğini, onun yerine gelecek olan kişinin bu anlamda önemli olduğunu vurgulamıştır. İngiliz basınının bu haberlerinden açıkça anlaşıldığı gibi Atatürk'ün uzun yıllar takip etmiş olduğu barış politikası sonuç vermiş ve Türk-İngiliz ilişkileri oldukça iyi bir noktaya gelmiştir.

Atatürk'ün reformları ve Türkiye'yi muasır medeniyetler seviyesine çıkartmak için yaptığı çalışmalar İngiliz basını tarafından büyük ilgi görmüştür. Atatürk reformlarına vurgu yapan İngiliz basın organları, bilhassa kadın hakları, eğitim ve hukuk reformlarına dikkat çekmiştir. İngiliz basınına göre Atatürk'ün o denli kısa süre içinde gerçekleştirdiği reformların başka bir ülkede ve başka bir kişi tarafından gerçekleştirilmesi neredeyse imkânsızdır. Atatürk, yoksul ve eğitimsiz bir toplumdaki modern ve eğitilmiş bir toplum oluşturmayı başarmış, Türkiye'yi önemli ölçüde geliştirmiştir. İngiliz basınındaki Türkiye'ye ilişkin bilgilerin büyük oranda Ankara ve İstanbul'a yönelik bilgiler olduğu, haber ve yazıların içeriğinden anlaşılabilmektedir. Dolayısıyla İngiliz basınının verdiği bilgilerin tüm Türkiye için geçerli ve doğru olduğu ileri sürülemez. Bununla birlikte İngiliz basını tarafından Atatürk reformları hakkındaki övgüler kayda değerdir.

KAYNAKÇA

- 1.000 knocked unconscious while trying to pass Atatürk's bier, 11 deaths (1938, November 18). *Nottingham Evening Post*.
- 10.000 students pay homage to Atatürk, oath to maintain his policy (1938, November 14). *The Daily Telegraph*.
- 34 states pay last tribute to Atatürk (1938, November 22). *The Daily Telegraph*.
- ALİ, K. (1955). *Atatürk'ün Son Günleri*. İstanbul: Sel Yayınları.
- Astonishing reforms (1938, November 10). *Citizen*.
- Atatürk – creator of modern Turkey dead (1938, November 11). *The Western Times*.
- Atatürk better: ministers leave (1938, October 24). *Evening Standard*.
- Atatürk given bigger funeral honors than any sultan (1938, November 21). *Leicester Mercury*.
- Atatürk gravely ill, surprise report of sudden relapse, consternation among Turks (1938, October 18). *Liverpool Daily Post*.
- Atatürk has flu (1938, March 31). *Evening Despatch*.
- Atatürk is gravely ill (1938, August 08). *Daily Herald*.
- Atatürk lies in state in Istanbul (1938, November 21). *The Daily Telegraph*.

- Ataturk lives for them (1938, November 18). *Daily Herald*.
- Ataturk may retire (1938, May 17). *The Daily Telegraph*.
- Ataturk moved to new tomb (1938, November 11). *The Guardian*.
- Ataturk naming heir (1938, October 17). *Daily Herald*.
- Ataturk on his last journey (1938, November 19). *Evening Despatch*.
- Ataturk sits up (1938, October 26). *Daily Herald*.
- Ataturk to retire? Bearing to Porte (1938, October 17). *Liverpool Daily Post*.
- Ataturk will lead Turkey from grave (1938, November 11). *Birmingham Gazette*.
- Ataturk, the man who freed Turkish women from bondage (1938, November 10). *Evening Despatch*.
- Ataturk's funeral (1938, November 15). *Nottingham Evening Post*.
- Ataturk's health, will prevent him attending celebrations (1938, October 28). *Nottingham Evening Post*.
- Ataturk's health (1938, May 18). *Evening Standard*.
- Ataturk's successor (1938, October 18). *Western Morning News*.
- ATAY, F. R. (1980). *Çankaya*. İstanbul: Sena Matbaası.
- AYDEMİR, Ş. S. (2011). *Tek Adam Mustafa Kemal 1922-1938 (C. III)*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Big program for reinforcement of the Turkish navy, more submarines and destroyers (1938, November 03). *Leicester Mercury*.
- BOZOK, S., BOZOK, C. S. (1985). *Hep Atatürk'ün Yanında*. İstanbul: Can Matbaa.
- British tribute. (1938, November 12). *Daily Herald*.
- ÇEKİÇ, O. (2013). *1938 Son Yıl*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Death of Kemal- the 'Greatest Turk', transformed his country (1938, November 10). *Evening Sentinel*.
- Death of Turkey's strong man, soldier-hero and emancipator of his country (1938, November 10). *The Gloucestershire Echo*.
- DERİN, H. (1995). *Çankaya Özel Kalemmini Anımsarken 1933-1951*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Flags at half-mast in Istanbul in mourning for the President Kemal Ataturk (1938, November 16). *The Guardian*.
- FOOT, M. (1938, November 10). Ataturk. *Evening Standard*.
- Funeral procession of Kemal Ataturk (1938, November 23). *The Daily Telegraph*.
- Grave illness of the president of the Turkish Republic (1938, October 17). *Gloucestershire Echo*.
- How Kemal Ataturk created modern Turkey, great efforts for Balkan peace (1938, November 11). *The Daily Telegraph*.
- Impressive scenes as Ataturk leaves on last journey (1938, November 19). *Midland Daily Telegraph*.
- Intense sorrow at Ataturk's funeral. (1938, November 21). *Citizen*.
- İPEKÇİ, A. (1997). *İnönü Atatürk'ü Anlatıyor*. İstanbul: Yenigün.
- Items from abroad (1938, May 09). *The Daily Telegraph*.
- Kemal Ataturk dies (1938, November 10). *Evening Standard*.
- Kemal Ataturk gravely ill, end feared at any moment (1938, October 20). *The Daily Telegraph*.
- Kemal Ataturk is dead, successor to be elected tomorrow (1938, November 10). *Evening Despatch*.
- Kemal Ataturk to rest (1938, April 01). *The Daily Telegraph*.
- Kemal Ataturk worse (1938, November 09). *The Guardian*.
- Kemal Ataturk, a better night but still very ill (1938, October 18). *Evening Sentinel*.
- Kemal Ataturk, the creator of modern Turkey, is dead (1938, November 10). *Leicester Mercury*.
- Kemal Ataturk, the creator of modern Turkey, is dead (1938, November 10). *Leicester Mercury*.

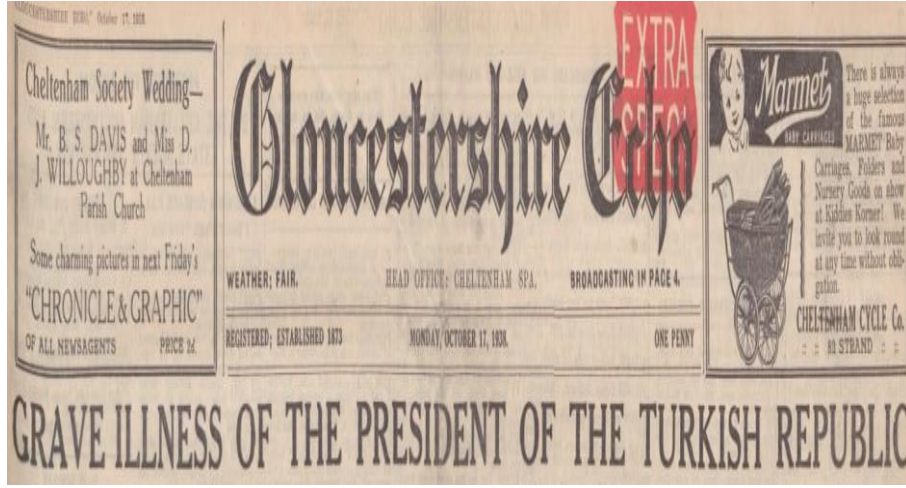
- Kemal Atatürk, Turkish president's illness: cabinet at palace (1938, October 18). *Herald and Express*.
- Kemal Atatürk (1938, August 07). *Sunday Dispatch*.
- Kemal Atatürk (1938, August 09). *The Daily Telegraph*.
- Kemal Atatürk (1938, May 18). *The Daily Telegraph*.
- Kemal Atatürk (1938, November 11). *The Guardian*.
- Kemal Atatürk's health, the national theatre, no regular hours (1938, April 01). *The Daily Telegraph*.
- Kemal Atatürk's illness, condition delicate and serious (1938, October 17). *Nottingham Evening Post*.
- Kemal Atatürk's illness (1938, October 18). *The Daily Telegraph*.
- Kemal Atatürk's last journey through Turkey (1938, November 19). *Nottingham Evening Post*.
- Kemal Atatürk's message (1938, November 02). *The Western Daily Press and Bristol Mirror*.
- Kemal Atatürk's regime, 15th anniversary of republic (1938, October 30). *The Observer*.
- Kemal Atatürk's yacht, a luxurious vessel (1938, April 03). *The Observer*.
- Kemal says 'I shall get well' (1938, October 22). *Daily Herald*.
- Kemal, creator of Modern Turkey, gravely ill (1938, October 17). *Leicester Mercury*.
- Kemal, creator of Modern Turkey, gravely il (1938, October 17). *Leicester Mercury*.
- KNOP, W. G. J. (1938, November 11). *Kemal Atatürk of Turkey*. Western Morning News.
- KOCATÜRK, U. (1999). *Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Little hope for Atatürk's recovery (1938, November 09). *Evening Standard*.
- MANGO, A. (2000). *Atatürk* (çev. Füsün Doruker). İstanbul: Sabah Kitapçılık.
- Marshal Fevzi Cakmak, Turkish C.G.S. (1938, October 10). *The Daily Telegraph*.
- Our London letter (1938, October 18). *Birmingham Gazette*.
- Peasant's son, Atatürk was emancipator of modern nation (1938, November 10). *Evening Chronicle*.
- Poignant scenes at Atatürk's funeral (1938, November 21). *Nottingham Evening Post*.
- President of Turkey gravely ill (1938, October 17). *Evening Chronicle*.
- Princes go to honor Atatürk (1938, November 14). *Daily Herald*.
- SARI, M. (2008). "The Times Gazetesi'ne Göre Atatürk'ün Vefatı". *Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 10/1: 371-382.
- ŞİMŞİR, B. N. (2006). *İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1939), 1934-1939 (C. VIII)*. Ankara: TTK Yayınları.
- SPERCO, W. (2001). *Mustafa Kemal Atatürk 1881-1938* (çev. Zeki Çelikkol). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- The career of Kemal Atatürk, formed republic and created the new Turkey (1938, November 11). *The Guardian*.
- The creator of modern Turkey is dead, Kemal Atatürk made east meet west (1938, November 10). *Citizen*.
- The maker of modern Turkey (1938, November 11). *The Daily Telegraph*.
- TOKSOY, N. (2006). "Avrupa Gazetelerinde Atatürk'ün Ölümüyle İlgili Olarak Çıkan Haber ve Yorumların Türk Basınına Yansıması". *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 37-38, 141-186.
- Tribute to Atatürk (1938, November 11). *Daily Mail*.
- TURAN, Ş. (1996). *Türk Devrim Tarihi III, Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938)*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Turkey looks to Britain (1938, November 12). *Daily Herald*.

- Turkey mourns dead president, plans for mausoleum worthy of his deeds (1938, November 11). *The Western Daily Press and Bristol Mirror*.
- Turkey (1938, May 18). *Daily Herald*.
- Turkey's foreign policy: no change (1938, November 12). *Birmingham Gazette*.
- Turkey's new president, election of Kemal Ataturk's right-hand man (1938, November 11). *Daily Mail*.
- Turkey's plan to re-arm (1938, November 03). *Evening Dispatch*.
- Turkish president to rest (1938, March 31). *Nottingham Evening Post*.
- Turkish president's health (1938, May 05). *The Daily Telegraph*.
- Turkish Republic, fifteen today, celebrates (1938, October 29). *Daily Mail*.
- Urged to be joyful, Ataturk's message to his people, accepts sorrows smilingly (1938, February 10). *Nottingham Evening Post*.
- UZUN, H. (2009). "Liderine Ağlayan Bir Ulus: Atatürk'ün Ankara'daki Cenaze Töreni". *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 43: 531-553.
- Voting for the first time (1938, October 19). *Daily Herald*.
- Wisdom, T. H. (1938, September 02). Gossiping across Europe. *Daily Herald*.
- Women's 'where are you going?' cry (1938, November 21). *Evening Chronicle*.
- World tributes to Ataturk (1938, November 12). *The Guardian*.
- Wrangling already for Ataturk's place (1938, October 19). *Daily Herald*.
- YAZICI, S. ve ÇELİK, M. B. (2012). "Yalan Haberlerden Gerçek Haberlere: Basında Atatürk'ün Ölümü". *The Journal of Academic Social Studies, International Journal of Social Science*, 5/6: 105-117.
- YETİŞGİN, M. (2006). "İngiliz The Times Gazetesinin Atatürk'ün Vefâtı Üzerine Yaptığı Haber, Yorum ve Yayımladığı Obituary". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7/3: (s.y.).
- ZÜRCHER, E. J. (2017). *Turkey, A Modern History*. London: I. B. Tauris.

EKLER:

Ek – 1: Leicester Mercury'nin ilk sayfasında Atatürk'ün hastalığına ilişkin haberi ("Kemal, creator" 1938: 1).

Ek – 2: Atatürk'ün hastalığını ilk sayfada veren bir başka gazete Gloucestershire Echo ("Grave illness" 1938: 1).

Ek – 3: Atatürk tarafından kendilerine seçme seçilme hakkı verildikten sonra ilk defa oy kullanan Türk kadınları ("Voting for the first time" 1938: 5).

Ek – 4: *Modern Türkiye'nin kurucusu öldü* ("The creator of modern Turkey" 1938: 6).

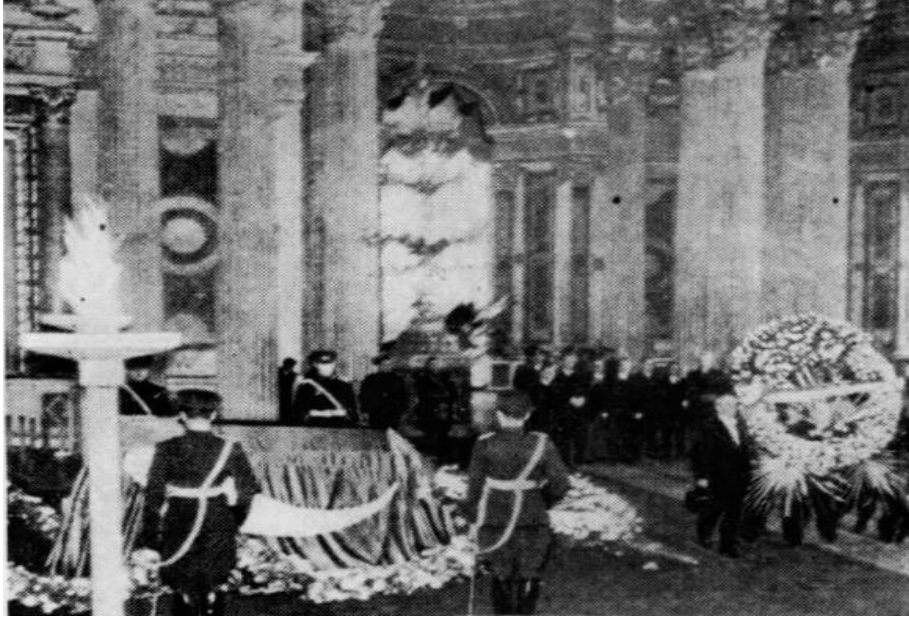
Peasant's Son, Ataturk Was Emancipator of Modern Nation

Ek – 5: Bir köylünün oğlu olan Atatürk, modern ülkenin kurtarıcısı oldu ("Peasant's son" 1938: 5).

Ek – 6: Atatürk'ün anısına İstanbul'da yarıya indirilmiş olan bir bayrak ("Flags" 1938: 7).

Ek – 7: Atatürk'ün cenazesi Dolmabahçe'de halkın ziyaretine açıldığı sırada devlet adamlarının saygı gösterisine ait bir fotoğraf ("Ataturk lies in state" 1938: 13).

Ek – 8: *Atatürk'ün cenazesi meclisten Etnografya Müzesine götürülürken ("Funeral procession" 1938: 15).*